

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 342.56:347.92

О. П. Горох,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАКІНЧЕННЯМ СТРОКІВ ДАВНОСТІ ВИКОНАННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО ВИРОКУ (ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)

У статті досліджено кримінально-правові норми про звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК). Висвітлені теоретичні та прикладні проблеми застосування цих кримінально-правових норм.

Ключові слова: звільнення від покарання; звільнення від відбування покарання; звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку.

В статті досліджено уголовно-правовые нормы об освобождении от отбывания наказания в связи с истечением сроков давности исполнения обвинительного приговора (ст. 80 УК). Освещены теоретические и прикладные проблемы применения этих уголовно-правовых норм.

Ключевые слова: освобождение от наказания; освобождение от отбывания наказания; освобождение от отбывания наказания в связи с истечением сроков давности исполнения обвинительного приговора.

Paper investigates criminal rules of law about the impunity in connection with the statute of limitation of a conviction (Art. 80 of Criminal Code). Theoretical and applied problems of application of these criminal rules of law are covered.

Keywords: impunity, the impunity in connection with the statute of limitation of a conviction.

У Кримінальному кодексі України (далі – КК) встановлено обмеження щодо можливості держави притягнути винуватого до кримінальної відповідальності та застосувати до нього покарання певними строками давності вчинення злочину (ст. 49 та ч. 5 ст. 74 КК відповідно) або виконання обвинувального вироку суду (ст. 80 КК).

Звільнення від відбування покарання у зв'язку з закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК) зумовлено недоцільністю приведення до виконання обвинувального вироку суду стосовно засудженого, який протягом визначеного законом строку не ухилився від покарання і не вчинив нового злочину.

Аналіз юридичної літератури дозволяє зробити висновок про те, що в дослідженнях вітчизняних криміналістів (зокрема, Ю.В. Бауліна, О.О. Дудорова, О.О. Житного, Є.О. Письменського, В.В. Скибицького) вирішено проблеми застосування цього виду звільнення від відбування покарання в судовій практиці не достатньою мірою.

Отже, метою цієї статті є висвітлення окремих (найпоширеніших) проблем звільнення від відбування покарання у зв'язку з закінченням строків давності виконання обвинувального вироку.

Обвинувальний вирок ухвалюється судом у разі визнання обвинуваченого винуватим у вчиненні кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 373 КПК). Судове рішення, що набрало законної сили, якщо інше не передбачено КПК, звертається до виконання не пізніше як через три дні з дня набрання ним законної сили або повернення матеріалів кримінального провадження до суду першої інстанції із суду апеляційної чи касаційної інстанції або Верховного Суду України (ч. 1 ст. 535 КПК).

Початок перебігу строку давності. Строк давності виконання обвинувального вироку починає перебіг з дня набрання ним законної сили.

Вивчення нами кримінальних справ свідчить про те, що нерідко суди помилково звільняють від відбування покарання засуджених на підставі ст. 80 КК ще до набрання обвинувальним вироком суду законної сили [1]. При цьому у всіх проаналізованих нами справах винуватий мав би бути звільнений від покарання за іншою підставою – у зв'язку з закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 49, ч. 5 ст. 74 КК). Однак таке неправильне застосування кримінального закону нерідко призводить до скасування вироку.

Наприклад, вироком Личаківського районного суду м. Львова від 11 січня 2012 р., зокрема В., засуджено: за ч. 3 ст. 191 КК до 4-х років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків, строком на 3 роки; за ч. 1 ст. 366 КК до 2-х років обмеження волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків, строком на 3 роки; за ч. 3 ст. 358 КК (в редакції від 7 квітня 2011 р.) до двох років позбавлення волі; за ч. 4 ст. 358 КК (в редакції від 7 квітня 2011 р.) до одного року обмеження волі. Цим же вироком В. на підставі ст. 80 КК звільнено від відбування покарання за ч. 4 ст. 358 та ч. 1 ст. 366 КК у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку.

Переглядаючи цей вирок в апеляційному порядку, колегія суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Львівської області, вважаємо, дійшла обґрунтованого висновку про те, що оскільки вирок стосовно В. ще не набрав законної сили, то звільнення засудженого від відбування покарання на підставі ст. 80 КК не могло бути застосовано. Оскільки кримінальний закон був застосований неправильно, зазначений вирок суду був скасований, а справу щодо В. направлено на новий судовий розгляд у суд першої інстанції в іншому складі суддів [2].

Передумова звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку суду. Звільнення від відбування покарання у зв'язку з закінченням строків давності обвинувального вироку допускається за наявності певної передумови та підстави. *Передумовою* цього виду звільнення від покарання є засудження винуватого за вчинення злочину із призначенням покарання. *Підставою* – сприятливий вплив строків давності виконання обвинувального вироку, визначених частинами 1 та 3 ст. 80 КК.

За змістом ч. 1 ст. 80 КК вирішення питання про звільнення від відбування покарання залежить від призначеного судом покарання та ступеня тяжкості вчиненого злочину. Ступінь тяжкості вчиненого злочину визначається згідно з положеннями ст. 12 КК. При визначенні більш м'якого покарання (ніж обмеження

волі) необхідно керуватися системою покарань (ст. 51 КК), в якій види покарань розміщені за ступенем суворості від менш суворого (штраф) до більш суворого (довічне позбавлення волі).

Підстава звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку суду. Підставою для звільнення від відбування покарання на підставі ст. 80 КК є сприятливий вплив певного строку давності з дня набрання обвинувальним вирокком суду законної сили.

Строки давності диференційовані законодавцем залежно від призначеного судом покарання та ступеня тяжкості вчиненого злочину: чим суворіше покарання та більший ступінь тяжкості злочину, тим більш тривалим є строк давності виконання обвинувального вироку. У пунктах 1–5 ч. 1 ст. 80 КК встановлено відповідні давнісні строки.

Строк давності виконання обвинувального вироку суду в разі призначення покарання за сукупністю злочинів чи вироків визначається, виходячи з загального строку покарання, призначеного за статтями 70 – 72 КК, а в разі засудження до позбавлення волі береться до уваги найбільш тяжкий злочин, що утворює сукупність.

Строки давності щодо *додаткових покарань* визначаються основним покаранням, призначеним за вирокком суду (ч. 2 ст. 80 КК). Наприклад, вирокком Канівського міського суду Черкаської області від 25 липня 2002 р. Т. засуджено за ч. 5 ст. 191 КК до штрафу в сумі 2000 грн., з позбавленням права обіймати посади з веденням та обліком товарно-матеріальних цінностей на 3 роки, з конфіскацією всього майна, що є її приватною власністю. Майно засудженої (квартира, яка належить їй на праві приватної власності) було описано і арештовано ДВС Канівського МУЮ 2 жовтня 2002 року. Однак станом на 4 березня 2010 р. майно засудженої так і не було реалізовано у зв'язку з відсутністю покупця.

Враховуючи, що строк виконання додаткового покарання у виді конфіскацій всього майна засудженої на підставі п. 1 ч. 1 ст. 80 КК вплив ще в серпні 2004 р. Канівський міськрайонний суд Черкаської області постановою від 4 березня 2010 р. звільнив Т. від відбування цього додаткового покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку суду [3].

Питання про застосування давності до особи, засудженої до довічного позбавлення волі, вирішується судом. Якщо суд не визнає за можливе застосувати давність, довічне позбавлення волі замінюється позбавленням волі (ч. 5 ст. 80 КК).

Коли вплив строку давності виконання обвинувального вироку суду є сприятливим? Вплив строку давності виконання обвинувального вироку суду є сприятливим за умови, якщо засуджений: 1) не ухилявся від відбування призначеного йому покарання; 2) не вчинив протягом строку давності виконання обвинувального вироку нового середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Питання про те, чи вплив давнісний строк сприятливо для засудженого, має вирішуватися в кожному випадку обов'язково. Однак у судовій практиці, на жаль, непоодинокими є випадки ігнорування судами встановлення зазначених вище обставин. Наприклад, таку неповноту судового розгляду допустив, на нашу думку, Голопристанський районний суд Херсонської області у справі Л. Вирішуючи питання про звільнення засудженого на підставі п. 1 ч. 1 ст. 80 КК від відбування покарання у зв'язку з закінченням строків давності виконання обвинувального вироку, суд взагалі не досліджував питання: ухилявся засуджений від відбування покарання чи не ухилявся [4].

Ухилення від відбування покарання. Ухиленням від відбування покарання є, як правило, умисні діяння засудженого, спрямовані на уникнення приведення обвинувального вироку суду до виконання. Про ухилення засудженого від відбування покарання може свідчити зміна анкетних даних або зовнішності, підробка документів, зміна місця постійного проживання або роботи. Так, Ірпінський міський суд Київської області, розглядаючи подання представника кримінально-виконавчої інспекції про звільнення Ф. від відбування покарання у зв'язку з закінченням строків давності обвинувального вироку, підтримане, до речі, прокурором, відмовив у задоволенні цього подання. Підставою для прийняття судом такого, обґрунтованого, вважаємо, рішення стало те, що Ф. за викликом кримінально-виконавчої інспекції для постановки на облік не з'явився та зник з місця проживання [5].

Способи ухилення від відбування конкретного покарання залежать від виду призначеного судом покарання.

Ухилення від покарань, не пов'язаних з обмеженням чи позбавленням волі. Так, ухиленням від відбування покарання у вигляді *штрафу* слід визнати несплату засудженим вказаної у вироку суми за наявності реальної можливості її сплатити (наявність доходів від заняття підприємницькою чи незалежною професійною діяльністю, доходів у вигляді заробітної плати, пенсії, стипендії, а також доходів від продажу товарів, виготовлених у власному виробництві, доходів від надання послуг, авторських гонорарів, доходів від продажу рухомого та нерухомого майна, здавання його в оренду тощо).

Якщо ж несплата штрафу засудженим була зумовлена неможливістю його сплатити у зв'язку з відсутністю доходів, це не можна розцінювати як ухилення від відбування покарання. У такому разі, якщо минули строки давності, передбачені п. 1 ч. 1 ст. 80 КК, засуджений звільняється від відбування покарання у зв'язку з закінченням строків давності виконання обвинувального вироку суду [6].

Ухиленням від відбування покарання у виді *позбавлення права обіймати певні посади* можна вважати подальше перебування на посаді, обіймання якої заборонено судом, влаштування на аналогічну посаду в іншому підприємстві, установі чи організації. А ухиленням від відбування *позбавлення права займатися певною діяльністю* – подальше зайняття видом діяльності, яким заборонено займатись (наприклад, продовження зайняття підприємницькою діяльністю, продовження керування транспортним засобом).

Про ухилення від відбування *громадських робіт* може свідчити, наприклад, нез'явлення до виконання таких робіт, безпосередня відмова виконувати визначену органом місцевого самоврядування для засудженого роботу. Наприклад, саме з цих причин Верхньодніпровським районним судом Дніпропетровської області було відмовлено у звільненні Ю. від відбування покарання у зв'язку з закінченням строку давності виконання обвинувального вироку. Обґрунтовуючи це рішення, суд правильно зазначив: враховуючи, що Ю., будучи попередженим при оголошенні вироку про необхідність явки до КВІ Верхньодніпровського району, до неї не з'явився без поважних причин, змінив місце свого проживання, не повідомивши про це кримінально-виконавчу інспекцію, то такі дії слід розцінювати як ухилення від відбування покарання [7].

Ухиленням від відбування *виправних робіт чи службового обмеження для військовослужбовців* є звільнення з роботи чи служби, переїзд у іншу місцевість тощо.

За ухилення від відбування цих покарань (окрім службового обмеження для військовослужбовців) передбачена кримінальна відповідальність (частини 1 та 2 ст. 389 КК).

Ухилення від покарань, пов'язаних з обмеженням чи позбавленням волі. Ухиленням від покарань, пов'язаних з обмеженням чи позбавленням волі, є, як правило, не з'явлення для відбування цих покарань або прояв навіть більш зухвалої поведінки засудженого. Так, як ухилення від відбування покарання у виді *обмеження волі* слід розцінювати самовільне залишення місця обмеження волі, неповернення до місця відбування покарання особи, якій було дозволено короткочасний виїзд, після закінчення строку виїзду тощо.

За ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі передбачена кримінальна відповідальність (частини 1 та 2 ст. 390 КК).

Ухиленням від відбування покарання у виді *арешту, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк або довічного позбавлення волі* є втеча з місця виконання цих покарань (арештного дому, дисциплінарного батальйону, кримінально-виконавчих установ, спеціальних виховних установ).

Щодо ухилення від відбування позбавлення волі на певний строк, то такими діями також слід вважати неповернення до місця відбування покарання особи, якій було дозволено короткочасний виїзд, після закінчення строку виїзду.

За ухилення від відбування покарання у виді арешту або позбавлення волі на певний строк передбачена кримінальна відповідальність (ч. 3 ст. 390, ст. 393 КК).

Якщо засуджений ухиляється від відбування покарання, то перебіг давності зупиняється і відновлюється лише з дня з'явлення засудженого для відбування покарання або з дня його затримання.

З'явлення засудженого для відбування покарання полягає в особистому, добровільному зверненні засудженого до органів Державної виконавчої служби України або установ Державної пенітенціарної служби України з метою відбутися призначене вироком суду покарання.

Затримання є тимчасовим запобіжним заходом, який застосовується з підстав та в порядку, визначеному Кримінальним процесуальним кодексом.

З дня з'явлення засудженого для відбування покарання або його затримання перебіг давності відновлюється (а не починається спочатку). При цьому час, який минув з дня набрання обвинувальним вироком суду законної сили, до дня, коли засуджений почав ухилятися від відбування покарання, не втрачає свого значення. Він зберігається і зараховується до загального строку давності, що продовжує спливати. У цьому разі строки давності, передбачені пунктами 1–3 ч. 1 ст. 80 КК, подвоюються.

У тому разі, якщо на момент затримання засудженого, що ухилявся від відбування покарання, сплили строки давності, передбачені пунктами 1–3 ч. 1 ст. 80 КК, і навіть після подвоєння цих строків, особа підлягає звільненню від відбування покарання у зв'язку з закінченням давнісних строків. Наприклад, вироком Тиврівського районного суду Вінницької області від 12 травня 1996 р. Ш. було засуджено за ч. 3 ст. 206 КК (в редакції 1960 р.) до 2 років 1 місяця позбавлення волі. У зв'язку з ухиленням Ш. від відбування призначеного судом покарання його було оголошено в розшук. 4 вересня 2012 р. Ш. було затримано в м. Магнітогорськ Челябінської області Російської Федерації. Враховуючи, що з моменту набрання обвинувальним вироком суду законної сили від 12 травня 1996 р. пройшов строк, передбачений п. 3 ч. 1, ч. 3 ст. 80 КК, і він не був виконаний протягом десяти років (до 13 червня 2006 р.), Тиврівський районний суд Вінницької області своєю постановою від 4 лютого 2013 р. звільнив Ш. від відбування покарання у зв'язку з закінченням строків давності виконання обвинувального вироку суду [8].

Що не є ухиленням від відбування покарання? Якщо обвинувальний вирок суду не був виконаний з причин, що не залежали від засудженого, це не можна розцінювати як ухилення від відбування покарання.

Вивчення нами судової практики свідчить про те, що суди не вважають ухиленням від відбування покарання, зокрема, неявку засудженого для відбування покарання, якщо він не був попереджений про необхідність такої явки у зв'язку з недбалістю органів виконання покарання, органів внутрішніх справ тощо. Наприклад, вироком Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 25 березня 2005 р. Д. засуджено за ч. 2 ст. 185 та ч. 3 ст. 186 КК із застосуванням ст. 70 КК до 4 років 6 місяців позбавлення волі. На підставі статей 75, 104 КК України Д. звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком 1 рік 6 місяців. Постановою Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 23 січня 2006 р. звільнення засудженого Д. від відбування покарання з випробуванням, призначеного вироком суду від 25 березня 2005 р., скасовано і постановлено направити засудженого для відбування призначеного цим вироком покарання.

Розглядаючи питання про звільнення Д. від відбування покарання на підставі п. 3 ч. 1 ст. 80 КК Бердичівський міськрайонний суд Житомирської області встановив таке. З моменту винесення судом першої інстанції 23 січня 2006 р. постанови про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням засуджений Д. від відбування покарання не ухилився (проживав за місцем своєї реєстрації, постійно працював за місцем своєї роботи). При цьому він не був належним чином повідомлений про винесення зазначеної вище постанови суду від 23 січня 2006 р.

Оскільки з моменту постановлення судом першої інстанції щодо Д. обвинувального вироку від 25 березня 2005 р. пройшло більше п'яти років, він не ухилився від відбування призначеного йому покарання і не вчинив нового середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого злочину, то постановою Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 21 березня 2012 р. Д. на підставі п. 3 ч. 1 ст. 80 КК був звільнений від відбування покарання у зв'язку з закінченням строків давності виконання обвинувального вироку суду [9].

Не розцінюють суди як ухилення від покарання і *перебування особи на стаціонарному лікуванні* [10].

Вважаємо, що не можна розцінювати як ухилення від покарання випадки, коли про зміну (скасування) вироку суду першої інстанції (яким щодо особи було застосовано ст. 75 КК) апеляційним судом (відповідно до вироку якого особу засуджено до реального покарання) засудженому не було відомо з об'єктивних причин. При цьому засуджений не змінював місце проживання, роботи, не виїжджав за межі України тощо. Так, Тисменицький районний суд Івано-Франківської області постановою від 8 травня 2007 р. звільнив Ю. на підставі п. 2 ч. 1 ст. 80 КК від відбування покарання, визначеного вироком військового Апеляційного суду Західного регіону України від 16 липня 2002 р. Обґрунтовуючи це рішення, суд зазначив: про оскарження вироку і його перегляд Ю. не було відомо (в судовому засіданні він не був присутній та підписку про невиїзд не давав), місця свого проживання Ю. не залишав та не ухилився від виконання вироку. Судом також було враховано, що вирок військового апеляційного суду Західного регіону України від 16 липня 2002 р. (про який засуджений не знав) з вини суду в Тисменицькому РП КВІ був надісланий до виконання лише 16 лютого 2007 р. (тобто після закінчення давнісних строків) [11].

Вчинення протягом строку давності виконання обвинувального вироку нового середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого злочину. У разі, якщо засуджений до закінчення строків давності, передбачених частинами 1 та 3 ст. 80 КК, *вчинив новий злочин середньої тяжкості* (ч. 3 ст. 12), *тяжкий* (ч. 4 ст. 12) *або особливо тяжкий злочин* (ч. 5 ст. 12), це тягне за собою *переривання строків давності*. Обчислення давності в цьому випадку починається з дня вчинення нового злочину. При цьому стосовно такої особи починають спливати окремо: 1) строк давності виконання обвинувального вироку за попередній злочин (ст. 80 КК); 2) строк давності притягнення до кримінальної відповідальності за новий злочин (ст. 49 КК).

Якщо особа до закінчення строків давності, передбачених частинами 1 та 3 ст. 80 КК, вчинила новий злочин невеликої тяжкості, то перебіг давності виконання обвинувального вироку суду за перший злочин не переривається, а продовжується. Одночасно з цим строком паралельно і самостійно починає спливати строк давності притягнення до кримінальної відповідальності за новий злочин невеликої тяжкості з дня його вчинення.

А якщо особа вчинила новий середньої тяжкості, тяжкий або особливо тяжкий злочин після закінчення строків давності виконання обвинувального вироку? У тому разі, якщо особа вчинила новий середньої тяжкості, тяжкий або особливо тяжкий злочин після закінчення строків давності виконання обвинувального вироку, то це не може бути підставою для відмови у звільненні її від відбування покарання у зв'язку з закінченням давнісних строків.

Наприклад, вироком Львівського обласного суду від 18 квітня 1995 р. Ж. був засуджений за ст. 19, ч. 4 ст. 81, ст. 44 КК (в редакції 1960 року) до 4 років позбавлення волі з конфіскацією майна. Починаючи з 16 січня 2001 р. Ж. перебував у розшуку в зв'язку з виконанням цього вироку. Згідно протоколу затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, від 22 жовтня 2011 р. Ж. був затриманий Мукачівським РВ УМВС України в Закарпатській області як підозрюваний за ч. 4 ст. 185 КК України та направлений 26 листопада 2011 р. до Катеринівської виправної колонії у Рівненській області (№ 46) для відбування покарання відповідно до вироку Львівського обласного суду від 18 квітня 1995 р.

Сарненський районний суд Рівненської області, застосовуючи щодо Ж. положення ч. 2 ст. 49 КК (в редакції 1960 р.), своєю постановою від 10 квітня 2012 р. звільнив його від відбування покарання, призначеного вироком Львівського обласного суду від 18 квітня 1995 р., у зв'язку із закінченням п'ятнадцятирічного строку давності виконання обвинувального вироку, який закінчився 18 квітня 2010 року. При цьому судом обґрунтовано було не враховано факт вчинення Ж. злочину, передбаченого ч. 4 ст. 185 КК (в редакції 2001 р.), оскільки цей злочин був вчинений ним після закінчення п'ятнадцятирічного строку давності виконання обвинувального вироку [12].

Давність не застосовується у разі засудження за злочини проти миру та безпеки людства, передбачені статтями 437–439 та ч. 1 ст. 442 КК (ч. 6 ст. 80 КК).

Насамкінець зазначимо, що у зв'язку з обмеженим обсягом публікації нами висвітлені не всі теоретичні та прикладні проблеми звільнення від відбування покарання на підставі ст. 80 КК. Отже, подальше дослідження та висвітлення цих проблем є вельми актуальним для правильного застосування кримінального закону в судовій практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Див., зокрема, архіви : Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області. Справа № 1-102/2011 р. ; Бахчисарайського районного суду Автономної Республіки Крим. Справа № 1-215/2011 р.
2. Архів апеляційного суду Львівської області. Справа № 1/1312/2/12.
3. Архів Канівського міськрайонного суду Черкаської області. Справа № 5-26/10.
4. Архів Голопристанського районного суду Херсонської області. Справа № 1-144/10.
5. Архів Ірпінського міського суду Київської області. Справа № 5-187/11.
6. Архів Каланчацького районного суду Херсонської області. Справа № 5-76/08.
7. Архів Верхньодніпровського районного суду Дніпропетровської області. Справа № 406/51/2012.
8. Архів Тиврівського районного суду Вінницької області. Справа № 145/6/13- к.
9. Архів Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області. Справа № 0603/745/2012.
10. Архів Полтавського районного суду Полтавської області. Справа № 5-838/2010.
11. Архів Тисменицького районного суду Івано-Франківської області. Справа № 5-25/2007.
12. Архів Сарненського районного суду Рівненської області. Справа № 1718/160/12.

Отримано 20.12.2013